

УДК 347.45

Д.П. ГУЙВАН, Харківський національний університет внутрішніх справ

ГАРЯЧА ВОДА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДАНОГО ОБ'ЄКТА

Ключові слова: об'єкт правовідношення, гаряче водопостачання, специфіка гарячої води як об'єкта права

Наукове вивчення сутності об'єкта цивільних правовідносин упродовж тривалого часу залишається дуже актуальним. Вченими різних країн було поступово напрацьовано низку теоретичних підходів до вирішення вказаного питання, проте дискусії щодо постулювання об'єкта цивільно-правових взаємин тривають і понині [1, с.113–114]. При цьому спектр думок науковців є досить широким – від твердого переконання в тому, що об'єктом цивільного відношення може бути лише особа та її діяння [2, с.269], до протилежної парадигми про надання значення об'єкту виключно речам, стосовно обороту яких відбуваються матеріальні взаємини [3, с.14–15].

У цивілістичній літературі питанням виникнення та організації зобов'язальних відносин з водопостачання присвячено не так багато наукових досліджень. В певній мірі вказана проблематика висвітлювалася у працях таких дослідників, як О.А. Беляневич, В.В. Витрянський, А.М. Шафір, А.Ю. Кабалкін, М.К. Галянчич, Ю.Х. Калмыков, В.В. Меркулов, А.В. Кіча, С.Я. Вавженчук, И.В. Бернштейн. Однак, у цих роботах вивчалася переважно питання стосовно виконання відповідного договору його контрагентами, змісту прав та обов'язків сторін договору гарячого водопостачання через приєднану мережу. Маємо констатувати, що доктринальних досліджень сутності та правового змісту такого об'єкту цивільних взаємин, як гаряча вода наразі не проводилося. Відтак, це сприяє неоднозначності право-

застосовної практики при вирішенні спорів у даній царині.

Предметом дослідження у даній роботі є з'ясування реальної сутності об'єкта правовідносин, що складаються в площині здійснення договірної гарячої водопостачання, встановлення його характерних ознак та виокремлюючих чинників порівняно з іншими об'єктами правовідносин в сфері надання комунальних послуг. На базі дослідження конкретних матеріально-правових взаємин з урахуванням приписів чинного законодавства України буде встановлено зміст та чинники специфічного об'єкта відносин з комунальних послуг – гарячої води. Це й становить мету проведеного у статті правового аналізу.

До змісту цивільного суб'єктивного права, а відтак і до змісту правовідношення, входять такі елементи: матеріальні права та кореспондуючі їм обов'язки, об'єкт, строк. Враховуючи вищевикладене, поняття «об'єкт цивільних правовідносин» та «об'єкт цивільних прав» слід вважати якщо не тотожними, то принаймні досить близькими [4, с.212–214]. При цьому, якщо розуміти під правовідношенням конкретний договір, то його об'єктом буде сукупність об'єктів окремих суб'єктивних прав контрагентів, котрі реалізуються в межах відповідних зобов'язань. Як вже вказувалося, в науці відсутній єдиний підхід до визначення юридичної природи об'єкта правовідношення. Наша цивілістика вслід за зарубіжною виробила декілька концепцій, що відображають різнобарв'я наукових думок з даного приводу.

Найбільшої уваги заслуговують моністична теорія, яка обстоює наявність лише одного об'єкта у кожному конкретному відношенні, та плюралістична, що дотримується тези про множинність об'єкта правовідношення. В свою чергу, моністична теорія об'єктності поділяється на два напрямки протилежного змісту. Перший з них оперує виключним поняттям «об'єкта-поведінки» [5, с.67–69; 6, с.80–83], інший, навпаки, ключовим чинником вважає «об'єкт-реч» [7, с.14]. Аргументуючи правильність свого підходу, апологети першого напрямку вказують, що саме дії в

межах допустимої поведінки вважаються об'єктом відношення, бо вони, на відміну від речей, є його обов'язковими елементами. Останні (речі) можуть виступати як об'єкти другого роду, на які спрямовані дії суб'єктів.

Недоліком даної концепції є те, що її прихильники змішують зміст понять обов'язку та його об'єкту. Намагаючись відкинути подібне звинувачення та обстоюючи свою позицію, О.С. Іоффе вказує, що зміст правовідносини складають права та обов'язки, тобто можлива поведінка особи, а об'єкт – то реально здійснювані дії, дійсна поведінка [8, с.160]. Приблизно такий же підхід уособлює і Вальтер Новотко, який пише: «Різниця між змістом і об'єктом відповідає розмежуванню між можливістю і дійсністю в процесі здійснення правовідносин. Об'єкт правовідносини утворює останню стадію здійснення права у правовідносинах, а саме стадію, в якій суб'єкти права шляхом своїх дій здійснюють суб'єктивні права і обов'язки, які відповідають об'єктивному праву, відповідно, знаходяться у згоді з ними» [9, с. 64]. Але все ж цілком очевидно, що за даною теорією практично вихолощується межа між об'єктом взаємин та належною поведінкою сторін, що становить інший елемент матеріального права – суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників. При цьому намагання цивілістів щодо розмежування цих двох категорій з урахуванням того, що права та обов'язки сторін входять до змісту правовідношення, тоді як об'єкт – то вчинення дій, тобто реалізація прав та виконання обов'язків, не виглядає переконливим [10, с.98–108]. Адже саме у можливості та необхідності здійснення повноважень, закладених у змістові суб'єктивного права (за обсягом, в часі тощо), і полягає результативність реалізації правовідношення.

Інші дослідники обстоюють протилежну теорію моністичного спрямування, згідно з якою виключним об'єктом матеріальних цивільних взаємин є річ. Так, М.М. Агарков вважає, що об'єктом права є те, на що спрямовано поведінку зобов'язаної особи, перш за все річ [11, с.22]. Але за такої оцінки можемо

отримати той результат, що нам прийдеться визнати можливість існування так званих безоб'єктних взаємин. Адже, у царині цивільного обороту існують відносини не тільки щодо певних речей, тож дана парадигма не здатна обґрунтувати об'єктний склад таких, приміром, взаємин, як надання послуг, тож за нею їм надається статус безоб'єктних. Між тим, теоретична цивільна думка вже давно визначилася щодо неможливості існування таких правовідносин, у яких відсутній об'єкт. Слід погодитися з Г.Ф. Шершеневичем, що об'єкт права складає суттєвий момент, тому що тільки він виправдовує існування юридичного відношення. Тому безоб'єктні права так само мало ймовірні, як і права безсуб'єктні [12, с.84]. В цьому криється головний недолік коментованої теорії.

Як вирішення описаного протиріччя між прихильниками двох напрямів моністичної теорії об'єкта цивільного відношення, свого часу була запропонована плюралістична концепція [13, с.277]. Втім, слід зазначити, що ще до її формальної появи окремі дослідники намагалися вийти за межі відверто завузьких рамок обох моністичних напрямків при постулюванні об'єкта цивільних взаємин. Скажімо, Г.Ф. Шершеневич розглядав об'єкт за критерієм залежно від виду цивільного правовідношення як засіб реалізації інтересу. Він вказував, що в якості об'єкта виступають речі як частина зовнішнього світу, котрі складають відношення речового права, та також дії осіб зобов'язального або виключного права. Разом з тим, вчений відкидав можливість віднесення до категорії об'єктів нематеріальні права особи, будучи переконаним, що це призведе до ототожнення суб'єкта та об'єкта в правовідношенні.

В подальшому подібні застереження були спростовані цивілістичною наукою. За сучасною плюралістичною концепцією до числа об'єктів відносяться дії, особисті нематеріальні блага, речі та інші цінності. Зокрема, О.С. Іоффе в якості юридичного об'єкту зобов'язання кваліфікує належну поведінку зобов'язаної особи, як і в будь-якому цивільно-

му правовідношенні (на жаль, автор обмежується лише поведінкою боржника, тоді як реалізація суб'єктивного права, як відомо, можлива і в разі вчинення активних дій управомоченим суб'єктом), та матеріальний об'єкт, який в багатьох зобов'язаннях взагалі відсутній. Подібної позиції притримується Ю.К. Толстой. Він вказує, що коли до суспільних відносин, на які впливають правовідносини, входять речі, то вони розглядаються як складова об'єкта правовідносин, що, на його думку, є спеціальним об'єктом [14, с.65]. Наразі положення даної теорії поділяються більшістю дослідників.

Отже в роботах цивілістів-науковців можна зустріти різні погляди, які вказують на те, що об'єктом може бути перш за все річ, або певна дія особи, чи певна поведінка людини. На нашу думку, найбільш дієвою та такою, що заслуговує на увагу, є плюралістична теорія множинності об'єкта правовідносин. Вважаємо, що під поняття предмета як певного блага, підпадає і гаряча вода, яку ми можемо відчувати за допомогою рецепторів що відчують її температуру, а також відповідні вчинки учасників взаємин з водопостачання, спрямовані на надання та отримання вказаного матеріального блага. Отже, цінність об'єкта у правовідносинах проявляється у його здатності задовольняти певні юридично значимі інтереси суб'єкта, бути для нього певним благом, що задовольняє його потреби. Як зазначав Г.Ф. Шершеневич: «В об'єкті права схрещуються інтереси уповноваженого та зобов'язаного суб'єктів, і юридичне відношення є відношенням вимушено розмежованих інтересів» [15, с.167]. Таким чином, виходячи з вищезазначеного, можна прийти до висновку, що об'єктом договірних відносин з гарячого водопостачання є гаряча вода (предмет відповідної передачі), матеріальні кошти, що підлягають передачі постачальнику, немайнові права, що стосуються суті або складу договірних відносин, відповідні вчинки учасників договору щодо забезпечення його виконання, у тому числі з організаційної та технічної сторін.

Враховуючи те, що гаряча вода представляє собою особливий об'єкт договірних відносин, встановлення конкретних юридичних ознак даного об'єкту потребує детальної характеристики. Адже гаряча вода представляє собою не лише істотну умову договору гарячого водопостачання побутовому споживачеві, а й є важливим ресурсом, неправомірне використання якого та недотримання умов використання, може призвести до цілої низки негативних наслідків, серед яких суттєва шкода не тільки мешканцям конкретного багатоповерхового будинку, населенню мікрорайонів, а й громаді та державі в цілому. Саме з вищезазначених підстав впливає необхідність більш детального розгляду основних вимог, що ставляться до гарячої води як об'єкту договірних відносин щодо водопостачання побутовому споживачеві під час укладання договору.

Зростання соціального запиту на гарячу воду, її належне постачання та забезпечення необхідних якісних показників викликане потребою підвищення культурно-побутових умов життя українських громадян. Слід також враховувати, що гаряча вода, як об'єкт комунальної послуги, витрачається не лише на побутові потреби, а в ряді випадків вона використовується й у виробництві з урахуванням певних технологічних вимог. Залежно від призначення можливе споживання гарячої води у суміші з холодною. Нормативно встановлені певні вимоги стосовно якості цього об'єкта правовідносин, вона мусить відповідати державним стандартам. Вода, яка надходить у систему гарячого водопостачання, має бути не жорсткою та агресивною по відношенню до матеріалу труб та безпечною для людини. Вміст кисню, розчиненого у воді, не повинен перевищувати 5 мг / л, вільної вуглекислоти 20 мг/л. Мусимо констатувати, що на сьогодні, враховуючи технічний стан магістральних трубопроводів, реальні характеристики даного об'єкту не відповідають вказаним вимогам.

Як об'єкт матеріальних відносин гаряча вода має спеціальне техніко-правове регулю-

вання в частині забезпечення порядку його створення. Власне, існує кілька способів отримання гарячої води: 1) від місцевих установок малої продуктивності (водогрійні колонки, газо- електронагрівачі, кип'ятильники, невеликі водогрійні котли, геліоустановки та ін.); 2) централізовано: а) від водоводяних або пароводяних нагрівачів, що розташовуються в теплових пунктах на одну або декілька будівель; б) від районних котелень з роздачею гарячої води споживачам по зовнішніх мережах, обслуговуючих великі групи будівель, квартал, район, селище; в) з тепломережі при безпосередньому розборі гарячої води споживачами. Однак, хімічний склад гарячої води не повинен залежати від способу та порядку отримання гарячої води.

У залежності від конкретних умов облаштування локальних мереж можуть застосовуватися різні способи організації виготовлення та доставки даного об'єкта відносин до споживача. Зокрема, один або кілька водорозбірних пристроїв (наприклад, якщо вони перебувають в межах однієї квартири) можуть обслуговуватися місцевими установками для приготування води. В даному випадку відбуватиметься децентралізоване водопостачання. Воно потребує спеціального обладнання, до якого, зокрема, входять генератор тепла, де згоряє паливо і нагрівається теплоносія; водонагрівач, у якому готується гаряча вода; трубопроводи теплоносія; розвідні трубопроводи, що подають воду до водорозбірних пристроїв; додаткові пристрої (розширювальний бачок, який акумулює бак-резервуар). Слід зазначити, що останнім часом у зв'язку з здороженням житлово-комунальних послуг та не відповідністю цих послуг якісним показникам дуже багато споживачів відмовляються від таких послуг та встановлюють локальні теплові установки, прилади, або автономне опалення, підігрів води [16, с.888].

Однак, специфіка такого об'єкта цивільно-правових договірних взаємин, як гаряча вода, полягає не лише в механізмові його виготовлення, а й у процесі доставки до кінцевого споживача із збереженням усіх необхідних

якісних характеристик. Застосовується декілька способів передачі гарячої води до споживачів. І такі дії також характеризують об'єкт вказаних договірних взаємин. То може бути система, оснащена баками-акумуляторами. Вона забезпечує подачу гарячої води споживачам через напірні баки, висота розташування яких створює потрібний напір в системі. Інший варіант – система без баків-акумуляторів, вона забезпечує подачу гарячої води споживачам без розриву струменя (під тиском міського водопроводу). Нарешті, застосовується і такий спосіб гарячого водопостачання, як використання перегрітої води від теплоелектроцентралей (ТЕЦ). При цьому технологічно цей процес реалізується наступним чином: або через закриту систему, що використовує воду від ТЕЦ в якості теплоносія для нагріву води в нагрівачах, або через відкриту систему з безпосереднім водорозбором за умови збереження якості води, що відповідає вимогам. З технічної точки зору важливим видається також визначення способу руху води в системі: або з природною циркуляцією під дією гравітаційного натиску, коли рух гарячої води обумовлено зміною її щільності внаслідок зміни температури, або з штучною циркуляцією спонукальної, за допомогою циркуляційного насоса.

Як бачимо, при постачанні гарячої води постачальник задля забезпечення належного виконання взятих на себе обов'язків має враховувати за якою системою здійснюється постачання гарячої води та її розбір. Це напряму пов'язано з дотриманням не тільки температурного режиму, але і якісних показників гарячої води. Так, при постачанні гарячої води у будинки де застосовуються різні системи подачі (верхня, нижня), у окремих квартирах спостерігається суттєве зниження тиску та температури. Тому споживачі верхніх поверхів при нижній системі подачі гарячої води отримують гарячу воду з меншою температурою та тиском.

Для гарячого водопостачання потрібна спеціальна обробка води, зумовлена технологічними вимогами, (особливо це стосується

централізованих систем гарячого водопостачання) для забезпечення якості гарячої води вимогам ДСТУ 2874-82 «Вода питна». Цей державний стандарт забезпечує протинакипну обробку води, для чого допускається застосування як хімічних (реагентних), так і фізичних (безреагентних) методів, що має забезпечити безпечно використання такої води споживачами. Отже, задля забезпечення якості та безпечності гарячої води, постачальники мають дотримуватися цілої низки нормативно встановлених вимог, але останнім часом ці вимоги враховуючи зниження показників державного стандарту та зношеність трубопроводів не відповідають загальноєвропейським стандартам.

З урахуванням викладеного можемо дійти наступних висновків. Об'єкт договору є найважливішим елементом договору. Він повинен бути не лише передбачений, а чітко визначений включно зі всіма його елементами та вимогами до нього. На жаль, сьогодні типові договори постачання гарячої води не містять такого чіткого відображення, що створює додаткові складності. Відсутність у цивільному законодавстві України чіткого визначення об'єкту договору постачання гарячої води побутовому споживачеві та вимоги про обов'язкове закріплення в договорі всіх показників, яким повинна відповідати гаряча вода, а також всіх особливостей порядку відхилення температурного та інших режимів постачання гарячої води має відверто негативні наслідки. Тож на практиці на сьогоднішній день більшість перелічених вище вимог не виконується, якість та температура води залишаються недостатніми. Однією з причин цього, як нам вбачається, є відсутність спеціального законодавчого акту, що регулював би порядок постачання гарячої води побутовому споживачеві. Таким чином, фактично, виникає можливість використання існуючих законодавчих прогалин для уникнення відповідальності недобросовісними постачальниками гарячої води. Подібний стан справ, на нашу думку, є недопустимим, адже він не лише дозволяє порушувати вимоги ці-

лої низки нормативно-правових актів України, а й порушує права та інтереси споживачів, при цьому, як показує аналіз судової практики, споживач в цьому випадку залишається беззахисним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ходико Ю. Є Проблема визначення об'єкта зобов'язального правовідношення / Ю. Є. Ходико // Вісник прокуратури. – 2008. – № 9. – С. 113–121.
2. Gierke O. Deutsches Privatrecht, erster Band / Gierke O. – Leipzig 1895. – 897 s.
3. Wendt O. Lehrbuch der Pandekten. – Jena : Gustav Fischer, 1888. – 922 s.
4. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит. – 1974. – 340 с.
5. Магазинер Я. М. Объект права / Магазинер Я. М. // Очерки по гражданскому праву. – Ленинград, 1957. – С. 65–78.
6. Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе. – Ленинград : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1949. – 144 с.
7. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1963. – 196 с.
8. Иоффе О. С. Выступление по докладу Ю. К. Толстого «О философских проблемах общей теории правоотношения» / О. С. Иоффе // Правоведение. – 1958. – № 2. – С. 155–162.
9. Nowotka W. Die Rechtsverhältnisse in der DDR Berlin, VEB Deutscher Zentralverlag, 1957. – 71 s.
10. Советское гражданское право / под ред. Д. М. Генкина. – М. : Госюриздат, 1950. – Т. 1. – 495 с.
11. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву : монография / М. М. Агарков. – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1940. – 192 с.
12. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Изд. 11-е. – М. : Изд. Бр. Башмаковых, 1915. – Т. 2. – 544 с.

13. Голунский С. А. Теория государства и права / С. А. Голунский, М. С. Строгович. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. – 304 с.

14. Толстой Ю. К. К теории правоотношений / Ю. К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1959. – 88 с.

15. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового

права / Г. Ф. Шершеневич. По изданию 1914 г. – М. : СПАРК, 1994. – 335 с.

16. Сергієнко В. В. Актуальні питання правового регулювання надання житлово-комунальних послуг / В. В. Сергієнко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 885–890 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: FP_index.htm_2011_1_142.

Гуйван Д. П. Горяча вода як об'єкт цивільних правовідносин та характеристика даного об'єкта / Д. П. Гуйван // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 38–43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_9.pdf

Проведене дослідження питання про сутність об'єкту договірної взаємодії учасників при гарячому водопостачанні. Проаналізовано існуючі доктринальні парадигми щодо характерних ознак об'єкта суб'єктивного права та об'єкта правовідношення. Визначено місце гарячої води серед інших матеріальних об'єктів цивільних взаємин. Акцентовано увагу на особливостях кваліфікації даного об'єкту, враховуючи специфіку його виготовлення та передачі кінцевому споживачу. Внесено пропозиції щодо нормативного закріплення даних особливостей.

Гуйван Д.П. Горячая вода как объект гражданских правоотношений и характеристика данного объекта

Проведено исследование вопроса о сущности объекта договорного взаимодействия участников при горячем водоснабжении. Проанализированы существующие доктринальные парадигмы относительно характерных признаков объекта субъективного права и объекта правоотношения. Определено место горячей воды среди других материальных объектов гражданских правоотношений. Акцентируется внимание на особенностях квалификации данного объекта, учитывая специфику его изготовления и передачи конечному потребителю. Внесены предложения по нормативному закреплению данных особенностей.

Guyvan D.P. Hot Water as an Object of Civil Relations and Characteristics of the Object

This article studied the question of the essence of the object of contractual interaction of participants with the hot water supply. It was analyzed the existing doctrinal paradigm regarding the characteristic features of the object of subjective rights and legal entity. Hot water among other material objects of civil relations was defined. The attention to qualifying features of the object, given the specificity of its production and transmission to the end user. Proposals for normative data consolidation features made.